

VJEKOSLAV KLAIĆ - ZABORAVLJENI KNJIŽEVNIK

STJEPAN BLAŽANOVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 884.886.2.09 KLAIĆ
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1998-11-10
Received

Klaić je pisao književnost samo u ranijem razdoblju svojeg pisanja. Njegova proza i stihovi pokazuju jezične i stilske karakteristike tipične za pisanje krajem 19. stoljeća. Ovaj je članak pokušaj analize jezika i stila njegova jedinog romana *Majka i kći*.

Današnji čitatelj može biti obeshrabren čitati taj roman zbog arhajskih izraza i sintakse, osobito poretka riječi pod snažnim utjecajem njemačkog jezika. S druge strane, vješt u naraciji, opisima, dijalogu i uporabi pisama u razvoju radnje, Klaić se dokazao kao istinski umjetnik ove književne vrste.

Ni u jednom pregledu hrvatske književnosti ne nalazimo ime Vjekoslava Klaića, iako se mogu pronaći imena mnogih minornih pisaca koji su ostavili još manji trag u hrvatskoj književnosti od samog Klaića. Mišljenja smo da je književni rad Vjekoslava Klaića nepravedno zaboravljen.

Književnošću se Klaić bavio u ranoj fazi svoga stvaralaštva. Iscrpan bibliografija bi pokazala brojnost književnih priloga Vjekoslava Klaića, od kojih ćemo spomenuti samo dio za koji smatramo da će biti dostatan da se dokaže da Klaić zauzima skromno, ali nezaobilazno mjesto u povijesti hrvatske književnosti. Da bismo pokušali dokazati vrijednost književnih ostvarenja Vjekoslava Klaića, pokušat ćemo osvijetliti neke jezične i stilske značajke Klaićevog književnog stvaralaštva.

Prva Klaićeva ostvarenja bile su pjesme. Već u petom godištu Vienca (1873.), koji je uređivao dr. Franjo Marković, nailazimo na solidnu Klaićevu pjesmu *Sliepac*.¹ U toj pjesmi u pet strofa po šest stihova u osmercu opjevao je Klaić tužaljku slijepoga čovjeka. Bila je to skladna romanca s dosljednom rimom: *a a b c c b* pod vidljivim utjecajem usmenog narodnog stvaralaštva.

¹ *Vienac*, V (1873.), 16.

Sljedeće godište *Vienca* uredio je August Šenoa. I on je prihvatio Klaićeva pjesnička ostvarenja. Na prvoj stranici šestoga broja šestoga godišta objavljena je duža pjesma Vjekoslava Klaića *San na Uni*.² Opisujući mladoga graničara koji gleda preko Une stradanja svojih sunarodnjaka, Klaić je u duhu vremena napisao vrijednu domoljubnu pjesmu. Ponovo nailazimo na pet strofa po osam osmeračkih stihova, dosljedne rime. Pjesma završava sretnim završetkom. Poslije udara groma nestaje granice između sunarodnjaka:

*Bratac bratu hrli svome
I Korduna eto nesta
Hrvatski je velik dom.*

Ovaj kratak osvrt na objavljene pjesme u prestižnom časopisu *Viencu* potvrđuje da su dva velika urednika u Klaiću prepoznali pjesnika vrijednog pažnje.

Iako svjesni da se osobitosti jezika i stila jednoga auktora mogu utvrditi jedino na osnovi izučavanja cjelokupnog opusa, ipak ćemo pored kratkog osvrt na pjesnička ostvarenja više pažnje posvetiti Klaićevom romanu *Majka i kći*, objavljenom 1875. godine. Ujednačeni stil pisanja vidljiv je u njegovim pjesmama, pripovjetkama i novelama. Tek se razlika uočava u njegovim polemikama.

Na leksičkoj i sintaktičkoj razini, možemo vidjeti da je jezik i stil Vjekoslava Klaića izrazito slojevit, nagomilan arhaizmima, stranim (prvenstveno njemačkim) konstrukcijama rečenica, a ponekad nepredvidiv i neprecizan u izrazu. Izvorni tekst romana koji je do nas došao u jedinom (nepopravljanom i neosuvremenjenom) izdanju čini ovaj tekst zanimljivim i za jezikoslovce, ali i radoznali čitatelji će možda po prvi puta, baš u ovom tekstu, naići na bisere hrvatskoga jezika, koji bi i danas mogli biti u funkcionalnoj uporabi, a pripadali su stilskom pravcu druge polovine 19. st.

I.

U ranoj fazi stvaralaštva, dok se ni sam Klaić nije u potpunosti opredijelio za svoj stvaralački put, u 26. godini života napisao je svoje najznačajnije književno djelo: roman *Majka i kći*, označivši ga u duhu svoga vremena kao "izvornu pripovijest". U to vrijeme on se uporedo bavio zemljopisom, teologijom, glazbom i književnošću.³

Savim je razumljivo da mnogi Klaića doživljavaju kao povjesničara pa im je teško zamisliti Klaića kao književnika ili glazbenika. Glazbenici su se potrudili da širu javnost upoznaju s Klaićevim doprinosom glazbi.⁴

Kada se pak govori o Klaiću kao književniku, može se i povjerovati da je usputno napisao ponešto, ali da se okušao i na najsloženijoj proznoj vrsti - romanu - to znaju samo rijetki poznavatelji povijesti hrvatske književnosti. Okušati se u

² *Vienac*, VI (1874.) 6, str.1.

³ U vrijeme održavanja znanstvenog skupa u Garčinu bila je upriličena i prigodna izložba. Pregledavajući *Knjigu rođenih Župe Garčin* naišli smo na zanimljiv podatak: Vjekoslav Klaić je rođen 21. lipnja 1849. godine i istoga dana kršten! Time se ispravlja dosadašnja greška u pisanju datuma njegova rođenja.

⁴ Glazbeni povjesničari u više su navrata pokušali i djelomično uspjeti informirati svekoliku hrvatsku javnost o Klaićevom doprinosu glazbi te ga na taj način djelomično afirmirati i kao glazbenika, za razliku od književnih povjesničara koji se nisu iskazali.

pisanju romana mogla je samo osoba koja je imala velikih književnih ambicija. Ipak je Klaićev roman ostao do danas nezapažen. Ne bismo se složili s pretpostavkama da je jedino kvaliteta razlogom njegove anonimnosti ili pak izbor "izvorne" umjesto "historičke" pripovijesti. Postoje i drugi razlozi.

Jedan od njih bi mogao biti vrijeme pojavljivanja. Klaićeva "izvorna pripovijest" pojavila se u Zagrebu, 1875. godine, daklem u godini u kojoj se u nastavcima objavljivao Šenoin roman *Čuvaj se senjske ruke*, označen kao "historička pripovijest". Objavljen od auktora⁵ Šenoe, koji je svojom pojavom obilježio čitavo razdoblje hrvatske književnosti, a još k tomu u najprestižnijem književnom časopisu "Viencu", imao je učinak suprotan učinku "izvorne pripovijesti" *Majka i kći* objavljene najvjerojatnije "o osobnom trošku" još neafirmiranoga auktora u ograničenoj nakladi.⁶

Pod pojmom "pripovijest" u to doba označavana su djela za koja pouzdano možemo reći da pretežno predstavljaju romane, iako ima i takovih za koje bismo mogli kazati da su bliži novelama. Veliki broj romana toga vremena nosi oznaku "pripovijest". Istom oznakom označeno je više romana Augusta Šenoe, ali i Kozarčeva *Tena*. Nije dužina djela ono što nas je opredijelilo da bismo *Majku i kći* svrstali u romane, jer ovo djelo ima samo 73 (2+71) stranice. Prvenstveno, to su strukturalna i kompozicijska obilježja.⁷

Uzevši u obzir historijski razvitak pojedinih književnih vrsta, osobito razvitak hrvatskoga romana koji se razvio iz "historičkih" i "izvornih" pripovijesti, kao i relativnost književnih vrsta uopće, za Klaićevo djelo *Majka i kći* možemo reći da ima osnovna obilježja romana.⁸

Cjelokupni stvaralački opus Vjekoslava Klaića, u širem smislu riječi, mogli bismo nazvati književnim stvaralaštvom, prvenstveno zbog njegovog pripovjedačkog stila pisanja, koji se može vidjeti u njegovim literarnim tekstovima, prijevodima s njemačkog jezika, bilješkama iz slavonske i bosanske prošlosti, pa sve do značajnijih ostvarenja iz hrvatske povijesti. Dokazivati značaj Klaićevog udjela u hrvatskoj književnosti pokušat ćemo i isticanjem postojanja dviju faza u njegovom književnom stvaralaštvu.

Prva faza se odlikuje bavljenjem književnošću u užem smislu riječi, pisanjem i objavljivanjem: **pjesme, crtice, priče, novele i roman**, a kasnije i

⁵ Oblik *auktor* svojstven je Klaićevom vremenu o kome govorimo, pa ga i mi koristimo u ovom tekstu. Danas on predstavlja zastarjelicu.

⁶ Osim jednog primjerka u NSK, poznata su nam samo još dva sačuvana primjerka ovoga romana koji nikada nije doživio svoje drugo izdanje. Stoga ova knjiga predstavlja raritet, teško dostupan čitatelju, zbog čega bi je bilo dobro reprintirati.

⁷ Klaićevo najopsežnije djelo "Majka i kći" tek je za nijansu kraće od Šenoinog romana "Čuvaj se senjske ruke". Svrstavanje ovog djela u romane nije učinjeno samo zbog opširnosti ove "pripovijesti" nego prvenstveno po složenosti strukturalnih i kompozicijskih elemenata. Tematski bismo ovaj roman mogli svrstati u podvrstu ljubavnih romana, koji su u vrijeme dominacije "povijesnih romana" ostali nezapaženi. Cjelokupna fabula je izgrađena na nizu događaja glavnog junaka, ali pored njega doručeno je još desetak likova.

⁸ Nije nam nakana ovdje elaborirati razloge zbog kojih smo ovu "izvornu pripovijest" uvrstili u književnu vrstu romana, a ne u novele, ali ćemo ipak spomenuti složenu strukturu. Dvanaest strukturalnih dijelova pripovijesti već upućuje na najsloženiju proznu vrstu. Ako tomu dodamo brojnost epizoda, zapleta radnje, složenost odnosa doručanih likova, bjelodano će nam se pokazati autorova nakana da napiše roman.

književne kritike, književno-teorijske rasprave i polemike. Prvu fazu smještamo u vremenski raspon od 1870-1875. godine. Druga faza vezana je za sedam uredničkih godina, u kojima se Klaić pokazao kao brižni urednik *Vienca* "popravljajući" tekstove suradnika. Đalskomu je popravljao latinske izreke, skraćivao i pojašnjavao, a Kovačiću je prekrajao sintagme te svako njegovo *jur* osuvremenjivao u *več*.⁹

Kasnije su se mnogi s pravom pitali: jesu li Đalski, Kovačić i drugi suradnici *Vienca* bili čitljiviji poslije Klaićevih uredničkih intervencija.¹⁰

II.

Klaić se aktivnije počeo baviti književnim stvaralaštvom po dolasku iz Beča u Zagreb, gdje se 1873. godine zaposlio na zagrebačkoj gimnaziji. Iako je u Beču studirao povijest i zemljopis, Klaić se aktivno bavio glazbom i književnošću. Kruna njegovog književnog stvaralaštva bio je napisani i objavljeni roman *Majka i kći*. U želji da djeluje na hrvatski puk, na Šenoinom je primjeru uočio koliko nadmoć ima književno djelo u odnosu na historijske rasprave. U to vrijeme u Zagrebu je djelovao istaknuti Brođanin Matija Mesić i upravo obnašao dužnost predsjednika Matice hrvatske (1872. - 1874.) godine koja je osobito poticala književno stvaralaštvo. U takovom okruženju čini se logičnim da se i Vjekoslav Klaić okušao na književnom polju. U *Viencu* se Klaić javio 1870. godine, više je surađivao 1873. godine, a roman *Majka i kći* objavio 1875. godine u svojoj nakladi. Da je kojim slučajem njegov roman objavljen u *Viencu*, njegova sudbina i književni ugled Vjekoslava Klaića bio bi znatno drugačiji.

Značaj nekoga pisca se može mjeriti i po činjenici koliko je njegovo djelo prevedeno na druge jezike. Može se čak reći da je Klaić kao književnik bio poznatiji u Češkoj nego u Hrvatskoj.

Roman je preveden na češki jezik i pod naslovom *Matka a dcera* objavljivan tečajem 1876. godine u listu *Olomuc*.¹¹ Kao bilješka o prevoditelju označeno je *preveo Našinec*.

Na taj način češka javnost je još zarana upoznala Vjekoslava Klaića kao književnika, a njegov znanstveni rad mogla je upoznati tek kasnije. To je i rezultiralo činjenicom da su ga Česi 46 godina kasnije (1922.) izabrali za počasnog doktora Češkog sveučilišta.¹²

Kasnije je roman objavljivan u nastavcima i u *Agramer Zeitungu* na njemačkom jeziku.¹³

⁹ Nije nam nakana u ovom radu opširnije pisati o uredničkoj aktivnosti Vjekoslava Klaića, iako je ona vrlo zanimljiva za povijest hrvatske književnosti, kao i za uredničku slobodu u pojedinim razdobljima.

¹⁰ I sam Klaić je u *Milim uspomenu* pisao o svojim uredničkim zahvatima. U 19. st. urednici su se ponašali poput učitelja, koji ispravljaju učenički domaći uradak.

¹¹ *Olomac* VIII (1876.), br. 69, 74, 76, 78, 82, 84, 87, 89-91, 93-95, 97.

¹² A: *Obzor*, LXIII (1922.), br. 103, str. 11. Kasnije je i Vjekoslav Klaić objavio u Hrvatskoj straži članak *Moji odnošaji s Česima*. V. K.: Hrvatska straža I (1929.), 22-23.

¹³ Tako je roman *Majka i kći* objavljen na tri jezika: hrvatskom, češkom i njemačkom.

III.

Iako je nemoguće razmatrati odvojeno Klaićev jezik od ostvarenog stila, ipak ćemo izdvojiti nekoliko jezičnih karakteristika.

1. Učestali deminutivi

Klaić učestalo koristi umanjenice bez vidljivoga razloga: *na nebu su oblačići*, *djevojka ima biser-zubiće... sjaj jutarnjeg sunašca...*

2. Njemački tip rečenice

S punim pravom možemo reći da je Klaićev materinji jezik bio njemački, jer mu je i majka Tekla r. Jung bila Njemica iz Petrovaradina. Njegov otac Franjo se istakao izdajući priručnike za Nijemce koji žele naučiti hrvatski jezik i obrnuto. S obzirom na obiteljsko stanje, može se reći da je i Vjekoslav učio hrvatski jezik iz očevih priručnika.

Klaić u mnoštvu rečenica stavlja glagol na kraju rečenice po običaju njemačkoga jezika:

...zar se to krasno srce nikada ognjem ljubavi ugrijati neće? Moram iskreno priznati, moje dušoslovno znanje i ponimanje nije toliko bilo, da bih ovoga čovjeka shvatiti mogao. Mišljah s početka, da ima negdje vjernu dušu, kojoj je već davna srce svoje zavjerio, ali doskoro moradoh uvidjeti, da sam se prevario.

Pojedine riječi čine izravni prijevod njemačkih riječi. Tako, kad Klaić piše: *igralo se na glasoviru* umjesto: *sviralo se na glasoviru*, to je očito sintagma nastala prevođenjem njemačke riječi *klavierspielen*.

3. Mnoštvo zastarjelica

Zahvaljujući činjenici što je do nas došao izvorni oblik romana *Majka i kći* bez svih mogućih intervencija na tekstu i njegovom osuvremenjivanju, u njemu se logično nalazi mnoštvo arhaizama. I pored velikog broja zastarjelica tekst je razumljiv i čitljiv, a zastarjelice mu daju dodatnu draž. Kao primjer navest ćemo ih nekoliko koje se odnose na Radivoja Zorića:

nujan, nemiran i nerazgovorljiv... s česa je čelo tvoje potamnilo... A koli krasna bijaše tekar duša njegova... na fantastičkih slikah... što jih je gusti dim tvorio... ta hladnoća uzžesti mnogu krasoticu..

4. Epistolarni jezik i stil

Koristeći obilato mogućnosti romana da u sebe primi i druge književne vrste poput pisama, Klaić je u više navrata upravo pismima rješavao nastavak radnje. Tim pismima je postigao praćenje istovremene radnje na različitim prostorima. Pisma su mu ujedno omogućila izravnu vezu sa stvarnošću svoga vremena. Vidljivo je to i iz Ankinog pisma pisanog u tuđini, koju doživljava kao zatočeništvo, a Klaić ga interpolira u radnju pri kraju romana:

Ali promisli, jedina Heleno, kako mi mora biti pri duši, kad me ta obsjena mine, a ja nevoljče vidim, da sam u tuđoj zemlji, osamljena i odružena od svih, koje ljubim, prodana i prikovana uz čovjeka, kojemu nevolim. To mi je strašno tiesno pri srcu, strava me hvata, daha mi nestaje.... Tješim se, kako mogu. Tješim se jadna nevoljom tuđjom. Gledam u duhu ubogu djevicu naše braće, divno čedo slavne Hercegovine, gledam je tužnu i bolnu u haremu nevjernika. A što ta tekar

čuti u srcu svojem, pitam samu sebe, zar nije udes hiljada mojih posestrima, po bogu i rodu gori, teži, zdvojniji...

Golemi interes i suosjećanje s Hrvatima u Bosni i Hercegovini u Klaićevo doba našlo je svoje mjesto u ovom pismu. To radnju romana izravno povezuje sa stvarnošću i političkom zbiljom. Po mnogim sličnostima ova hrvatska brižnost za Hrvate u Bosni i Hercegovini je aktualna i danas iako je o njoj Klaić pisao prije 125 godina!

5. Utjecaj usmene narodne književnosti

Klaićev stil pisanja je pod utjecajem usmene narodne književnosti. Radnju počinje poput narodnog pripovjedača postupkom *in medias res*:

Bijaše u rano jutro iza svečanog plesa.

Time je precizirano vrijeme događanja radnje. Po dobrom starom običaju Klaić nas poslije doba dana informira o godišnjem dobu koje u potpunosti mora odgovarati radnji romana i na neki način je najaviti:

Nebo tamno i neprijatno, zrak hladan... Tamo nad obzorima podigli se tamni, gusti oblaci, samo gdje-gdje prodirao slabi sjaj jutarnjeg sunašca. Sva kraina onijemila, sve bilo mirno, muklo, turobno.

Izraz *bijaše* je ujedno jedan od najučestalijih početaka proznih djela usmene narodne književnosti. Uz to, Klaićevi likovi često koriste narodne poslovice. A kada to koristi glavni lik, koji ujedno pokazuje i stav pisca, onda je utjecaj usmene narodne književnosti na samoga Klaića još uočljiviji:

Pristajem rado uz brižne majke, odvratih gospodji, ali mislim da su tomu krive najvećma same majke. Kćeri se povode za majkami. Znete li onu kakva majka takva kći...

Poslije ovakovog uvoda ne može se ni očekivati lepršava radnja. Sadašnjost Klaić pokušava pojasniti povratkom radnje na spomenuti *sinošnji ples*. Dijalogom, koji vode sudionici sinošnjeg plesa, a radi se o grupi mladića među kojima se nalazi i sam autor romana, čitatelju se otkriva društveni ugođaj sredine u kojoj se odvija radnja. Uz to autor upoznaje čitatelja s glavnim likom, **tipičnim opisom narodnih pripovjedaka**. Glavni lik je ujedno i nositelj radnje: Radivoj Zorić *bijaše preko tridesete, liepa stasa, crnih očiu i vranih kosa*. Reklo bi se: ideal muške ljepote sredinom 19. stoljeća.

Klaić se ne zadovoljava samo **vanjskim opisom** nego dalje opisuje glavni lik:

A koli krasna bijaše tekar duša njegov! Bijaše čovjek izobražen, u svojoj struci duboko učen, ali kraj toga čedan i skroman. Srce u njega meko i nježno, čuvstvovalo i tuđa čuvstva shvaćalo.

Tek završavajući duži opis glavnog lika, autor će nam otkriti njegovo zanimanje riječima:

Bijaše Radivoj Zorić liečnikom.

Kao što je to vidljivo iz ovog **neobičnog, neočekivanog i kratkog iskaza**, autor je dugo držao čitatelja u **neizvjesnosti**, da bi mu tek na kraju opširnog opisa otkrio ono najvažnije, a to je zanimanje glavnog lika. I bez posebnih opisa čitatelj bi sam pretpostavio kakav je ugled mogao imati jedan takav liječnik u građanskoj sredini. Ipak, koristeći **opširnost** romansijerske forme, Klaić nije zaboravio **više puta naglasiti** da su ga svi voljeli:

Sve ga pozivalo; nijedne malo ne kuće nebilo u našem gradu, koja ga ne bi rado vidjela...

Da bi radnju učinio zanimljivijom, Klaić naglo i kratko usmjerava radnju u neočekivanom pravcu riječima:

A Radivoj hajao za to i nehajao.

Veznikom a na početku rečenice u ovoj i mnogim prilikama u romanu Klaić mijenja uobičajeni tijek radnje, vješto je usmjeravajući u neočekivanom pravcu, što njegovom pripovjedanju daje živost i potiče čitateljevu radoznalost. Pojava je to poznata u narodnom stvaralaštvu.

6. Romantičarski elementi u romanu *MAJKA I KĆI*

Kroz dijalog auktora i glavnog lika otkriva se njihov prijateljski odnos. Da bi došlo do zapleta radnje, glavni lik ni svome prijatelju ne želi otkriti razlog svoga neraspoloženja. I kada je daljnja radnja dovedena u pitanje, njen daljnji tijek omogućava svežnjić prašnih pisama - tipični romantičarski rekvizit. To bi ujedno bilo sve u uvodnom dijelu Klaićeve "izvorne pripoviesti". Iza rečenice o "prašnim pismima" slijedi samo još jedna rečenica:

Evo ih nekoliko.

Sveznajući poznanik, koga gospodin Zorin naziva i *shematizmom* u romantičarskoj maniri otkriva mu neke pojedinosti o gospođi Petrović:

- Ljudi kažu, da ga je od sile uzela. Ljubila je drugoga, ali taj je nije oženio. Na to dodje Petrović. Ona podje za njega i pol godine zatim rodi mu krasnu kćerku Ankicu.

Ovakava intriga, iako tipična za to vrijeme, znatno doprinosi održavanju napetosti kod čitatelja u nastojanju da dozna *što će dalje biti*.

Kao što se u svakom historijskom romanu toga vremena pojavljivalo po malo romantične ljubavi, tako je i Klaić u svoj romantični roman ugradio dio historijske istine u skladu sa Šeninim riječima:

...ne nalazim razloga da se pjesnik iznevjeri povijesti, ako je ona po sebi zgodna i spretna novelističkoj izradbi.

Koprene, čarolije i snovi su omiljeni romantičarski ugođaji:

Usnuh. Snivah mnogo, čudno, raznoliko. Vidjeh krasnu pticu, jošter neviđenu, ali tužnu u kavezu zatvorenu...

Pa kada su u pitanju stilske figure, i one su u potpunom skladu s romantičarskim tipom figura. Vidljivo je to iz navedene metafore koju Klaić produžava:

Vidjeh opet nježnu golubicu, kako pogiba pod pandjama grabežljiva jastreba.

Iz pređašnje radnje sasvim je razvidno tko je golubica, a tko je jastreb, ali ni to Klaiću nije dovoljno, on nastavlja gomilati metafore te nastavlja:

Gledah zatim krasnu jelu, kako je u hladu granate, bujne lipe uzrasla, gledah ju, kako bi se rada u vis podigla, ali ju granje bujne lipe nepušta; vidih napokon, da je tanka jela u hladu lipe obumrla.

Da bi čitatelju pojasnio o kome je riječ, Klaić napokon imenuje osobe i nastavlja:

Napokon ukaza mi se Anka, nježna, vitka, na podnožju visoke gore. Ali na vrhu gore stajao visoki kamen, koji će se sad na Anku srušiti. Iza kamena razabrah ruku, kako je kamen zahvatila, nad kamenom spoznah grozno, bestijalno lice Minke Petrovičke. Anko, draga Anko, počeh klicati, bježite, sad će kamen na vas, vlastita će vas majka smrviti, bježite amo na grudi moje. Kamen pade. Anko - zaviknuh, i prenuh se od sna...

Kad nešto ne može ispričati javom, Klaić se u duhu vremena posluži snovima.

7. Naturalistički elementi u romanu *MAJKA I KČI*

Utjecaj nadolazećeg naturalizma nije zaobišao ni Vjekoslava Klaića. On ga je iskoristio za opis ženske pohote. Funkcionalno ga je primijenio na odnos muža i žene, tj. Minke Petrović i njenoga starijeg tihoga supruga. Lik razvratne žene osvijetlio je iz više kutova. Svoj sud o njoj dalo je više likova u romanu.

Prve elemente njene pokvarenosti uočavamo u opisu glavnoga lika:

Gospodja Petrović naprotiv bijaše žena, što no riek, u najljepših godinah. Sjegurni korak, drzoviti malo ne pogled vlažnih joj očiju, ironički smijeh za razgovora, sve to odavaše da je ona dama, koja je mnogo sa svietom općila. Nebijaše doduše više u prvom cvietu mladosti, ali još uvijek svježa i rumena. Kad bi se smijala, caklili se biser-zubići iza rumenih ustnica. Stasa bijaše nešto krupnijega, ali ne omašna. Pčinini mi se ta žena dražesnom, duhovitom, veselom, možda i raskalašenom. Kraj svih tih prednosti razabrah joj ipak na licu neku crtu, s koje se malo ne preplaših; crta ta odavaše neku bestijalnost.

U više nijansi Klaić je okarakterizirao lik gospođe Petrović ističući naturalističke elemente, ali njen odnos prema kćerki nadmašuje ostale. U nakani da posjeti privlačnu gospođu liječnik Zorić je kroz vrata čuo ovaj dijalog:

- *Oj ti nesrećo, razabrah glas Minke Petrovičke, ti sramota kuće moje, ti nezahvalnice, Bog te ubio...*

- *Ali majko, draga, sladka majčice, pretrgnu je plačan, zdvojan glas - molim te nekuni me, prosti mi, - nisam kriva....*

- *Ti nekriva? zaviknu biesno Petrovička, još se usudjuješ meni protusloviti, ti zmijo, gade nijedan, bježi s pred mene...*

Poslije toga je i sam Zorić mogao vidjeti kako majka, čupajući joj kosu, izbacuje kćer van iz kuće. Time je Klaić postigao vrhunac. Suprostavljanje razvratne žene prema njenom dobroćudnom suprugu, koji je i sam imao nekih mana, nije auktoru bilo dovoljno, da pokaže sve ono što pokazuju obijesne ženke. Radi transparentnosti poslužio se andeoskim likom njene kćerke. U suprotnosti ovih likova, najbolje se ogleda Klaićevo približavanje naturalizmu.

8. Nelogičnosti, nespretnosti i prividna tajnovitost

Iza uvodnog dijela romana slijedi prvo poglavlje, obilježeno i rimskim brojem I. Ponovo Klaić iznenađuje čitatelja, a možda i sebe samoga. Pojavila se nelogičnost. Očekivati je bilo da će slijediti tekstovi *prašnih pisama* koje je dr. Zorić primao, sačuvao i predao prijatelju (i čitateljima) kao pojašnjenje svoga neobičnog raspoloženja koje nije htio pojašnjavati, a umjesto toga uslijedila je ispovijed glavnoga lika:

Kada sam pred nekoliko godina doktorom postao, dodjoh u rodni grad svoj K.... Mnoge me obitelji odabraše svojim kućnim liječnikom, među ostalima i bogata obitelj baruna Reichensteina...

Da bi zadržao tajnovitost, Klaić ne otkriva puni naziv grada, nego samo prvo slovo K i četiri točke, iako se iz mnogih opisa može s velikom vjerojatnošću zaključiti da se radnja zbiva u Karlovcu.

Nova sredina pruža aukturu mogućnost da nas upozna s novim likovima. Prvi su na redu bračni par, barun i barunica Reichensteinovi. Njihovo prezime bjelodano otkriva njihovo podrijetlo. Klaićevo upoznavanje čitatelja s ovim ljudima započinje riječima:

...bijahu čudni ljudi. Jedno i drugo već prestaro, pa ipak još ludo! Neljubljahu se nikad, pa zato niti neživljahu složno ni zadovoljno. U velikoj palači, što jim se je na velikom trgu sterala, stanovaše gospodja barunica Reichensteinka u prvom katu, a gospodin barun u prizemlju.

Među nesmotrenosti možemo uvrstiti i ove: *prozaični Ivan... niti nepisnu... primetnu još uštipljivo... sjetio se jedne nezgodne zgrade...*

U daljnjem tijeku romana čini se da je Klaić posustao ili, kako bi kritičari rekli, *ponestalo mu daha*. Umjesto da opisno ili dijaloški ostvari jedinstvo vremena, Klaić pribjegava napomenama pisanim u zagradama:

(Pol godine iza prvog pisma)...

(Tri mjeseca iza drugoga pisma)...

(Godinu dana iza trećega lista)...

Ove napomene u zagradama djeluju u tekstu na čitatelja poput didaskalija u dramskom tekstu. Sve se to moglo riješiti i na vještiji način i pojačati dinamičnost završnog dijela romana, kao što je to Klaić činio u većem dijelu romana. Kombinacijom paralelne i umetnute radnje s nagovještajem dolazećih događaja Klaić je uspjevao ostvariti dinamičnost i učiniti da se ovaj roman čita u jednom dahu. Ovakvim napomenama u zagradama vremenski slijed samo je činio interpolaciju u ispovjednim tekstovima Ankinih pisama upućenih prijateljici Heleni, koja ih je predala nesretno zaljubljenom Zoriću.

9. Šenin uticaj na Klaićevo književno stvaralaštvo

Šenin vrhunac je ostavio traga na sve književnike svoga vremena. Sasvim je jasno da mu se nije mogao oduprijeti ni mladi Klaić. Postoji obilje jezičnih i stilskih sličnosti iz kojih je vidljivo da je Šenoa i Klaiću bio nedostižni uzor. Približiti se Šenoi u to vrijeme značilo je pisati dobru prozu. Stoga su mu se približili mnogi, ali nitko ga nije dostigao ili prestigao. Tako su svi pokušaji drugih književnika, bilo tematski, stilski ili drugi, znatno zaostajali. Sličnu sudbinu je doživio i Klaićev roman *Majka i kći*.

U svrhu usporedbe uzeli smo Šenin roman *Čuvaj se senjske ruke*.

Romani *Majka i kći* - izvorna pripovijest i *Čuvaj se senjske ruke* - historička pripovijest pojavili su se iste, tj. 1875. godine.

Šenoa ima običaj svoje *historičke pripovijesti* početi vremenskom odrednicom :

Bilo popodne u kasnu jesen. Starcu Vratniku bila se glava obavila bijelim oblakom... (Čuvaj se senjske ruke)

Bilo je popodne na izmaku mjeseca veljače, a ljeta gospodnjega 1564. Snijeg po gorama bio već okopnio od živih sunčanih zraka... (Seljačka buna)

Klajč svoj roman počinje na identičan način:

Bijaše u rano jutro iza svečanog plesa. Nebo tamno i neprijatno, zrak hladan...

Opis djevojke koja koja stajaše za prozorom zadnje kuće Šenoa precizira njenim uzrastom:

Neće biti navršila šesnaest godina... iz crnih joj očiju sijevalo je neko junaštvo... čas gladila je punom rukom crnu glatku kosu...

Daklem, Šenoina Dume je imala oko šesnaest, a u Klajčevom romanu:

Anka bijaše djevojka kakovih osamnaest godina, vitka stasa, crnih očiju i krasnih crnih kosa...

Vanjski opis likova je skoro identičan. To je bio tipičan izgled lijepe djevojke njihova vremena, strogo kanoniziran. Tek duhovne odrednice mogle su se razlikovati, a i to je ovisilo o sredini u kojoj su rasle.

Obje djevojke zatičemo u uzrastu spremnom za udaju, identičnih sudbina. I Šenoa i Klajč dovode radnju u situaciju da se djevojke ne mogu udati za one koje vole, nego za njima nametnute osobe. Dume se ne može udati za voljenog mladića Jurišu Orlovića, nego mora za stranca Vittoria, a Anka se ne može udati za liječnika Zorića, nego također za stranca Rakoczya.

Pored tematskih, jezičnih i stilskih sličnosti, u romanu se mogu susresti i svjetonazorske identičnosti. Ističući domoljublje i ljepotu hrvatske duše, Klajč se u potpunosti ugleda na Šenou. Na više mjesta u romanu vidljiv je Klajčev odnos prema strancima i glorifikacija hrvatskoga čudoređa. Hrvatske djevojke su stidne kao kaludrice. Stranci nastoje proširiti svoju kulturu i potisnuti hrvatske običaje:

Reichensteini bijahu čudni ljudi... gledaše taj tuđinac, kako bi liepe običaje izobraženih tuđina u domovini našoj uvriežio, a zastarjele, idilske zabave i staro hrvatsko poštenje iz hrvatskih kuća izagnao...

Kao i Šenoa, Klajč nastoji poučiti čitatelje:

- Oprostite, gospodjo, meni se čini da nemate pravo. Hrvatska majka nesmije odgajati kćeri svoje ni na talijansku, ni na englezku, već na hrvatsku. Hrvatska je djevojka slobodna, ide u svijet kano i engleska, ali sred razkalašena svijeta ostaje bijelim ljiljanom; hrvatska žena neka bude takodjer slobodna, ali najvećom svetinjom budi joj vjera prema čovjeku, kojemu je sav svoj život posvetila...

Crno - bijela tehnika u opisima hrvatskih likova u odnosu na strance navodi nas na pomisao da bi se i na Klajča mogao odnositi Iberov prigovor Šenoi, da on stvara Hrvate kakvi bi morali biti, umjesto da ih prikazuje onakvima kakvi jesu u realnom životu.

Ovakovih i sličnih sličnosti u ova dva romana moguće je iznaći mnoštvo. Mišljenja smo da i ovih nekoliko navedenih sličnosti nedvojbeno ukazuju na Šenoin utjecaj na Klajča.

IV.

Umjesto zaključka

Klaićev jezik upotrebljavan u svrhu književnog stvaralaštva nosi osobna obilježja auktora i u potpunom je skladu s književnim jezikom njegovoga vremena. Brojnost umanjena, zastarjelica i njemačkog tipa konstrukcije rečenica odraz su Klaićevog poznavanja hrvatskog jezika i nose sve značajke njegovoga stila pisanja. U romanu su se Klaiću pružile mogućnosti interpolacije pisama, što je on kao ljubitelj dokumentarnosti i iskoristio. Kao mlad književnik bio je izložen različitim utjecajima, a utjecaj usmene narodne književnosti i djela Augusta Šenoae su osobito vidljiva. Uokviren vremenom i prostorom, Klaić se uklapa u stilska obilježja hrvatske književnosti nijansirane romantizmom, realizmom i naturalizmom. Iako je Klaić pažljivo birao riječi ipak su mu se potkrale neke nepravilnosti uporabe izraza. Pisao je u skladu s pravopisnim normama svoga vremena koje se razlikuju od današnjih. Upravo je stil trebao osigurati Klaiću nezaobilazno mjesto u povijesti hrvatske književnosti, ali on se ne razlikuje vidljivo od stila pisanja svojih suvremenika ni u pjesničkim ni u proznim ostvarenjima. Ipak možemo reći da su njegovi stilski postupci učinili njegovo pripovjedaње (s mnoštvom živahnih dijaloga, naglih obrata radnje, nepredviđenih postupaka likova) dopadljivim i rado čitanim štivom.

Ono što Klaića približava svojim suvremenicima su tipizirani opisi likova, što mu je oslabilo mogućnost izgrađivanja originalnih likova. Ipak se može reći da je Klaić ostvario jedinstvo i sklad svih čimbenika koji čine svijet njegova romana. Vidljivo je to iz vještog povezivanja dvanaest strukturalnih i kompozicijskih dijelova romana. Iako se radi o proznom djelu, Klaić je po vokaciji pjesnik, osobito u pjesničkim metaforama, iznošenju domoljublja i svjetonazora.

Isticanje činjenice da se Klaić uspješno bavio književnošću je stvarno stanje, a ne samo prilog pozitivističkoj metodi znanosti o književnosti koja nastoji povezati konkretno književno djelo sa životom auktora. Uvažavajući činjenicu da je djelo ipak samo umjetnost riječi, nismo propustili naglasiti Klaićevo domoljublje koje višekratno izbija u prvi plan njegovoga književnog stvaralaštva. U njemu je vidljiv i psihički život auktora, njegova mladost, glorifikacija ljubavi i domoljublja. Čini nam se da bi bilo teško Klaićevo djelo tumačiti samo za sebe, uklanjajući osobu pisca iz jezično-stilskih razmatranja. Ako se prisjetimo tvrdnji toga vremena o tomu, tko je to književnik u kome se ističe: kvantitet, kvalitet i kontinuitet, onda ćemo pouzdano reći da je Vjekoslav Klaić na kraju 19. stoljeća bio književnik u pravom smislu te riječi. On se dvadesetak godina s najvećom ozbiljnošću i solidnim rezultatima bavio književnošću. Dok je Klaić za povjesničare povjesnik, za glazbenike glazbenik, za nas je on: pjesnik, pripovjedač, romanopisac, književni kritičar, književni povjesničar, književni polemičar i književni urednik - daklem književnik.

Klaić svojim književnim opusom, svojom kvalitetom koju su prepoznali urednici *Vienca* i mnogi drugi, zbog prijevoda na druge jezike i dvadesetak godina aktivnog bavljenja književnošću (sve dok mu se nije ukazala šansa da dobije mjesto sveučilišnog profesora povijesti) zaslužuje svoje skromno, ali nezaobilazno mjesto u povijesti hrvatske književnosti 19. stoljeća.

Stjepan Blažanović: VJEKOSLAV KLAJIĆ - A FORGOTTEN WRITER

S u m m a r y

Klajić wrote fiction only in the earlier period of his literary production. His prose and verse reveal linguistic and stylistic characteristics typical of the writing from the end of 19th century. This essay is an attempt to analyse the language and style in his only novel *Mother and Daughter* (*Majka i kći*).

A modern reader may feel discouraged from reading the novel due to an abundance of archaic expression and the syntax, especially the word order, heavily influenced by the German language. On the other hand, by skillfully using narration, description, dialogue and letters in the development of the plot, Klajić proves himself to be a true craftsman of this genre.